

הסעת עולים לא"י בשבת

נשאלתי: עולים מארצות מסויימות המגיעים בשבת לארצות מעבר ויש צורך מטעמי בטחון להסיעם בהקדם למקומות ריכוזם — אם לפי ההלכה מוטב שיוסעו בשבת על ידי יהודי, שאינו נוהר בחילול שבת, או מוטב שיוסעו על ידי יהודי שומר שבת.

תשובתי: א. הסמכות לקבוע אם יש בזה משום פיקוח נפש היא בידי המומחים לבטחון העלייה, כמו אצל חולה, שהסמכות הבלעדית לקבוע, אם ישנה סכנת נפשות ויש לחלל את השבת או לא, היא בידי הרופא ולא בידי הרב.

אצטט כעת את דברי הרמב"ם בפ"ב ה"א מהלכות שבת: „דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות לפיכך חולה שיש בו סכנה עושים לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום. ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת וכו' מחללים עליו את השבת, שספק נפשות דוחה את השבת“.

ב. אם אתם כמומחים קובעים, שיש בדבר משום ספק של סכנת נפשות, או מוטב שיעשה על ידי שומר שבת, משום שהוא חרד על מצוות ויקפיד לצמצם את חילול השבת בהתאם לצורך, ואילו אחר יוסיף חילול שבת אף שלא לצורך, כגון רישומם של העולים, חלוקת כספים והחתמת העולים על קבלתם. הלכה מפורשת: „ואין עושים דברים הללו לא על ידי נכרים, נשים וקטנים, אלא על ידי גדולי ישראל“ (יומא פ"ד, ע"ב). בתוספות שם: „אפילו באפשר על ידי נכרי — מצווה בישראל, שמא יתעצל הנכרי“.

באו"ח שכ"ח סי"ב: „כשמחללים שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלים שלא לעשות על ידי נכרי, קטנים ונשים, אלא על ידי גדולי ישראל ובני דעת“ (הרמ"א שם פוסק כאור זרוע דאם אפשר לעשות על ידי נכרי בלא איחור כלל עושים על ידי נכרי. אבל הט"ו (שם) פוסק, דאפילו שאפשר לעשות על ידי נכרי, מכל מקום יעשה על ידי ישראל, שיזדרז יותר).

ג. מדוע המצוה בשומרי שבת וגדולי ישראל? לכך ישנם נימוקים שונים, והם: (א) דעת הרא"ש היא, דאם יתחילו לחפש אחרי אחרים יאחרו את ההצלה. (ב) דאם יראו שגדולי ישראל מתחמקים מלעשות מצווה זו יאמרו, ששבת אינה ניתנת לדחייה בפיקוח נפש, שרק בקושי התירו לחלל שבת בפיקוח נפשם. (ג) הרמב"ם בפ"ב ה"ג מהלכות שבת אומר: „שלא תהא שבת קלה בעיניהם

אלא יעשה על ידי גדולי ישראל וחכמיה, כלומר, דאם יעשה על ידי אחרים חוששים, שמא יתרגלו לחילול שבת גם שלא לצורך.

המסקנה: במקרה שיש צורך לחלל שבת מתוך חשש של סכנה על פי דעת מומחים, מוטב שזה ייעשה על ידי שומרי שבת.

הריני לצטט את הסיפא של הרמב"ם הנ"ל: „אשר יעשה אותם וחי בהם ולא שימות בהם. כאן למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, ואילו האפיקורסים, שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהם הכתוב אומר: גם אני נתתי לכם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.“

ישנה דוגמא נוספת לכך ברמ"א, סוף סימן רנ"ז: „וכל מי שאינו מאמין בדברי חכמים ואסר אכילת חמין בשבת, חיישינן שמא אפיקורס הוא“, המקור הוא בבעל המאור בפרק כירה, משום שאין להחמיר יותר משהחמירו החכמים והם התירו הטמנה.

נכון הוא שקשה מבחינה נפשית ליהודי שומר שבת לחלל שבת, אפילו בפיקוח נפש. אבל זה נובע מתוך קיום המצוות אנשים מלומדה, ואילו מצד ההלכה אין הבדל בין המצוה של שמירת שבת ובין המצוה לחלל שבת, כשהתורה התירה וציוותה על כך.

ב.

נשאלתי בעולים מארצות מסויימות, אשר שם מאלצים אותם לעבוד בשבתות ומונעים בעדם מלחנך את ילדיהם כיהודים. אילי אינה נשקפת להם סכנה פיזית מיידית, אבל הם בסכנה של טמיעה בין הגויים.

העולים מגיעים לארצות מעבר ואם לא נרכזו אותם מיד במחנה או במקום אחר, יתבלטו יותר מדי בעיני אויבינו. קיים חשש רציני ששלטונות ארצות המעבר יבטלו את תוקף רשיונם, שהעולים יעברו דרך ארצם. כתוצאה מכך תיפסק חלילה היציאה מארצות מוצאם של העולים. לכן יש צורך להסיע את העולים מיד בהגיעם לארצות מעבר, כדי שלא יתהווה מכשול ליציאת יהודים נוספים מארצות שבהן נאלצים לחלל שבת וכדו' ונשקפת להם סכנת טמיעה.

מסתבר שמדובר בסכנה של טמיעה וחילול שבתות באופן מתמיד מתוך אונס. השאלה היא, אם גם בספק סכנה מסוג זה נאמר: 'חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה', כמו בספק סכנה גופנית.

ת ש ו ב ת י: הבית יוסף בטור או"ח סוף סימן ש"ו מביא את דעת הרשב"א, שאין לחלל שבת כדי להציל מישוהו מחילול שבתות הרבה, ואילו הבי"ח חולק עליו ופוסק שמותר לחלל; וז"ל: „נשאל הרשב"א על אחד ששלחו לו בשבת, שהוציאו בתו בחזקה מביתו ע"י ישראל מומר, להוציאה מכלל ישראל, אם

ישים לדרך פעמיו בשבת, פן יפחדו להמר — אם מותר לילך אפילו חוץ לג' פרסאות, למ"ד דתחום ג' פרסאות דאירייתא, מי דחינן מספק זו את השבת. כדדחינן בספק נפשות? והשיב הדבר צריך תלמוד, ומ"מ כך דעתי נוטה שאין דוחין שבת על הצלה מהעבירות, לפי שאמרו (שבת ד') אין אומרים לאדם עמוד וחטוא בשביל שיזכה חברך, ולא דמי לעירובין ל"ב, דניחא לחבר דליעבד איסורא זוטא וכו', ועוד צריך תלמוד עד שיעמוד על בוריו" — עכ"ל הרשב"א; ואילו הב"י פוסק דמותר לחלל שבת אפילו בדברים האסורים מן התורה, שלא תמר ותעבור כל ימיה על חילול שבת.

זאת היא מחלוקת בתוספות שבת ד' ע"א ד"ה וכי אומרים וכו', והב"י פוסק כדעה השניה שבתוספות. (עיין תוספות פסחים פ"ח ד"ה כופין וכו').

וז"ל המחבר באו"ח סימן ש"ו ס"ד: «מי ששלחו לו, שהוציאו את בתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשים לדרך פעמיו, להשתדל בהצלחה, ויצא אפילו לחוץ לג' פרסאות, ואי לא בעי, כייפינן ליה».

(הגירסא במשנה ברורה היא: ואי לא בעי, ב"י דגוזרין עליו, ואילו בשולחן ערוך של הרב איתא: משדלין אותו).

לכאורה משמע דרמ"א חולק על דעת הב"י ופוסק כדעת הרשב"א, דכאן הוא כותב, וע"ל סימן שכ"ח ס"י, וז"ל הרמ"א בסימן שכ"ח: «מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה, אין מהללים עליו השבת כדי להצילו, עיין לעיל סימן ש"ר». (ב"י בשם הרשב"א).

אבל הט"ז (סימן ש"ו ס"ק ה') והמגן אברהם (ש"ו ס"ק כ"ט) מחלקין בין שני הדינים, דבסימן שכ"ח מיירי באונס לעבירה אחת בלבד, לכן פוסק הרמ"א דאין מחללין שבת כדי להצילו, וכאן מיירי שרוצים להמירה ותשאר מומרת לעולם יש להצילה בחילול שבת, דזה עדיף מפיקוח נפש, ומוטב לחלל שבת אחת, כדי שתשמור שבתות הרבה. גם לפי דעת הרמ"א.

(כנראה שדברי הט"ז, שזה עדיף מפיקוח נפש מבוססים על הספרי פרשת תצא סימן ק"ז ומדרש ריש פרשת פנחס, שהמחטיא את האדם, קשה לו מן ההורגו). הפרי מגדים (משבצות זהב) או"ח סימן שכ"ח ס"ק ד' כותב, דבחילול שבת לשם הצלה אין איסור דאורייתא, משום דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה; וקשה להבין, מה בין עשיית מלאכה כדי לברוח מסכנה, לבין בישול בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה, דצריך קרא להתירו, אולי זה לפי שיטת רש"י אליבא דר' שמעון וז"ל: «אפילו במת שלם, דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה וכל מלאכה שאינה צריכה לגופה) אלא לסלקה מעליו, הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, דברצונו לא בא

לו, ולא היה צריך לה. הלכך לאו מלאכת מחשבת היא לר' שמעון". (רש"י שבת צ"ג ע"ב ד"ה ור' שמעון).

אשר להצלת ילדים מטמיעה, המגן אברהם (סימן ש"ו ס"ק ר"ט) מסתפק בזה, וז"ל: "אם הבת קטנה, צ"ע אם יעשה הגדול חטא בשביל הקטן, דהא אין מצווין להפרישו, עיין סימן שמ"ג, או דילמא מידי דהוי פיקוח נפש, שמחללין על הקטן, דאומרים חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה, הכי גמי כן, וצ"ע" — ע"כ, והמשנה ברורה (סש"ו אות נ"ז) מביא את דעת הא"ר, דגם על קטן מחללין את השבת.

הפרי מגדים (סימן ש"ו) פוסק, דלאו דיוקא בתו או קרובו, ה"ה שאר אדם מישראל ואף קטן, אלא דכייפינן על בתו.

(אגב, מצינו בימי חכמי תוספות שבקהילות רבות הרגו את עצמם וילדיהם כדי שלא יפלו בידי הגויים, (עיין ט"ז יור"ד ריש סימן קנ"ז) ועברו על איסור דשפיכות דמים).

ובשו"ע של הרב סימן ש"ו סכ"ט פוסק, שמצוה לחלל שבת על ספק הצלה מטמיעה וחילול שבת בקביעות ע"י אונס, ולא דוקא קרוב ואפילו קטן, וז"ל: "מי שנודע לו בשבת, שהוציאו את בתו מביתו, להוציאה מכלל ישראל, משים לדרך פעמיו, להשתדל להשיבה וכו', ואפילו אם יצטרך לעשות מלאכה גמורה, ואפילו אם הוא ספק אם ישיבנה וכו', שאין לך דבר שמחללין עליו השבת יותר מזה שלא תצא מכלל ישראל ותחלל שבתות כל ימיה; מוטב לחלל עליה שבת אחת, משתחלל היא שבתות הרבה וכו'. (ולפיכך אף אם הבת היא קטנה, שאינה מחויבת עדיין במצוות, יחלל עליה להשיבה, שלא תחלל שבתות הרבה כשתגדל שמטעם זה מחללין שבת בשביל קטנים); ואם אינו רוצה להשתדל בהשבתה בחילול שבת, משדלין אותו, וה"ה אם אינו בתו אלא בת או בן איש אחר, אעפ"י שאינו קרובו, ויש יכולת בידו להשתדל במצוה זו אעפ"י שהוא ספק אם ישיב, משדלין אותו להשתדל בכל מה שאפשר, אפילו בעשיית מלאכות גמורות אם יצטרך להן, ולא אמרו שאין אומרים לאדם, חטא כדי שיזכה תבירך, אלא כשחבירו פשע בזה וע"י פשיעתו בא לו האונס אחר-כך".

יצא לנו שמותר ומצוה לחלל שבת אחת כדי להציל יהודי אחד מלחלל שבתות הרבה, מתוך כפייה ואונס, אפילו אם זה ספק אם יצליח להצילו, ומכל-שכן לספק הצלת רבים. (עיין תוספות שבת ד' ע"א סוף ד"ה וכו').

כעת יש לברר את הנידון דידן. כאן מדובר בחילול שבת של המסיע את העולים, שאינו כדי להציל את העולים שהוא מסיע, מפני ש"ם כבר יצאו מכלל

סכנה, אלא כדי לא לגרום לקלקול הצלת יהודים אחרים, הנמצאים עדיין בארצות המצוקה.

נוסף לכך, על המסיע לחלל שבתות הרבה, שעליו להסיע עולים מדי שבת בשבתו; לכן יש, לפי דעתי, להימנע מחילול שבת דאורייתא. ולהסיע את העולים ע"י נהג נכרי ומוטב להזמין את הנהג מיום ששי (עיי' חת"ס או"ח סימן ס').

המסקנה: יש להסיע את העולים על-ידי נהג נכרי ובלווי של יהודי שומר שבת.